

Tym razem zestaw haseł poświęcamy literaturze arabskiej i jej echem w Europie. Nawiązujemy w ten sposób do drukowanych już haseł arabsko-perskich *kasyda* i *makama* — ZRL IX 1(16), *gazel* albo *ghazal* — ZRL XIII 1(24), *kasyda perska*, *musammat* — ZRL XIII 2(25) i tureckich: *tardzi'band* i *tarkibband* — ZRL XIII 2(25).

Poezja arabska jest przeważnie liryką i operuje tak bogatą metryką i różnorodnymi układami rymów, że jej formy stanowią główny przedmiot arabskiego nazewnictwa literackiego, usuwając na drugi plan tematykę. Spotykamy w jej kręgu wielką liczbę utworów kunsztownych, ale krótkich, analogicznych do europejskiego sonetu, trioletu, rymowanego aforyzmu, fraszki.

Bogaty jest zasób arabskich metrów poetyckich — sześć stóp prostych i dziesięć złożonych, a oprócz tych ich pochodne. Rym polega na zgodzie części wyrazów kończących wers albo całych wyrazów, a nawet dwóch wyrazów ostatnich. Wers arabski rozpada się w naturalny sposób, tak jak wiersz staroangielski, na dwa półwersy — *qufl* albo *zamek*. Podstawową formą rymowania jest dwuwiersz *aa*, ale od najdawniejszych czasów przyjął się zwyczaj rymowania półwersów wewnętrznych.

Poezja arabska zwykle dzieli się według następujących okresów historycznych: 1) okres *dżahiliji* (VI w.); 2) wczesnego islamu (VII w.); 3) okres Omajjadów (661—750); 4) okres Abbasydów (750—1258); 5) czasy dekadencji (od 1258 r. do pierwszej połowy XIX w.); 6) okres odrodzenia (druga połowa XIX w. i początek XX w.) i 7) okres poezji współczesnej XX w. Poezja ta ma własne historyczne określenia kierunków i nie należy się dziwić, że „moderniści” występują w niej we wczesnym średniowieczu.

Redakcja

'AL -BAND: (l. mn. 'Al-bunūd) arabska nazwa pochodzenia perskiego. Siedemnastowieczny gatunek poezji arabskiej, tworzonej przez Irakijczyków wyłącznie w południowym i środkowym Iraku. Mimo iż nazwa 'al-band jest terminem perskim i że istnieją pewne podobieństwa treści między irackim 'al-bandem i perskimi *tarǧi'*-bandem (zob.) i *tarkīb*-bandem (zob.), to jednak ich struktura metryczna jest

zupełnie inna. Gatunki te należą do perskiej poezji stroficznej, natomiast iracki 'al-band opiera się na arabskim układzie metrycznym, chociaż nigdy nie wychodzi poza układy stóp w dwóch metrach: 'al-hazaǧ (*mafā'ilun---*) i 'ar-ramal (*fā'ilātun---*) z przewagą pierwszego.

Specyficzna melodyka wiersza 'al-bandu wpływa ze swobody w przechodzeniu od metrum 'al-hazaǧ do metrum 'ar-ramal i od

rymu do rymu. Dlatego półwersy w 'al-bandzie nie są jednakowe pod względem długości i ilości stóp. Prócz tego poeci piszący 'al-bandu niczym nie różni się od prozy, co 'al-band nie nadawali mu jakiegś specjalnej formy graficznej. Zapis sprawia, że czytelnikowi może wydawać się, iż ma do czynienia z rymowaną prozą. Istnieją pewne podobieństwa pomiędzy 'al-bandem a wolną poezją arabską, która polega na rozmieszczeniu w wierszu jednego metrum. Obydwa te gatunki łączy odejście od klasycznej struktury, polegającej na określonym układzie stóp, jak również na odchodzeniu od zasady równej długości półwersów. Jedna i druga forma posługuje się 'at-tadmīn (czyli przenoszeniem treści pierwszego wersu do następnych, podobnie do europejskiego enjambement). Mimo tych podobieństw nie można jednak uważać 'al-bandu za wolną poezję, ponieważ zakłada ona jednakowe stopy jednego metrum w wierszu, chociaż korzysta z co najmniej ośmiu różnych metrów arabskich. Natomiast 'al-band nie wychodził nigdy poza dwa wspomniane wyżej systemy metryczne.

Innowacje, które wprowadził 'al-band dotyczyły przede wszystkim formy, tematyka tego gatunku pozostała nadal klasyczna. Wyróżniały się wśród niej tematy religijne — elegia i pochwała proroka Mahometa i imamów. Prekursorem 'al-bandu był Ibn Ma'tūq'al-Mūsawī (1616—1676).

Przez długi czas 'al-band przekazywany był jedynie ustnie, a później pozostawał w zapomnieniu aż do czasu ukazania się w 1959 r. w Iraku zbioru 'al-bunūd w książce 'Abd 'al Karīm 'ad-Diğajlī pt. 'Al-band fī 'al-'adab 'al-'arabī, ta'rīhu -h wa-nususu-h ('Al-band w literaturze arabskiej - jego historia i zbiór tekstów). Poeci tworzący 'al-band byli poetami drugorzędnymi. Poza dwoma znanymi: Ibn Ma'tūq 'al-Mūsawī z XVII w. i 'Abd 'al-Gaffār 'al-'Ahras z XIX w. należeli do sekty szytów. Warto dodać, iż 'al-band był traktowany z góry i lekceważony przez krytyków i poetów i zniknął z pola literackiego w XX w.

Bibliografia: Adnan Abbas, *Kierunki nowatorskie a główne wpływy wewnętrzne i zewnętrzne w poezji arabskiej*, praca doktorska nie publikowana, Kraków 1988; W. Dulęba, *Klasyczne podstawy poetyki perskiej*, UJ, Kraków 1986; E. Browne, *A Literary History of Persia*, University Press, Cambridge, 1953; 'Abd

'al-Karīm 'ad-Diğajlī, 'Al-band fī 'al-'ada 'al-'arabī, ta'rīhu-h wa-nususu-h ('Al-band w literaturze arabskiej — jego historia i wybór tekstów), Matba 'at 'al'ma 'ā rif, Bagdad 1959.

Adnan Abbas

'AL-MU'ALLAQĀT albo MU'ALLAQ: nazwa zbiorowa kilku najstarszych poematów arabskich skomponowanych około 100—150 lat przed pojawieniem się islamu. Jeden z tych poematów nazywa się 'al-mu'allaqa albo mu'allaqa, skąd pochodzi tradycyjne polskie określenie muallaka. Wyraz ten pochodzi od arabskiego 'al-'ilq lub 'al-'alq — „cenny”, choć istnieje legenda łącząca te poematy z faktem wzniesienia lub zawieszenia ich na murach Kaaby w Mekce dla wyróżnienia ich autorów.

Mu'allaq — to siedem, lub według innych dziesięć poematów, których twórcami byli: 'Imru' 'al-Qajs (ok. 500—540); Tarafa 'ibn 'al-Abd (ok. 538—564), Zuhajr 'ibn 'Abī Sulmā (ok. 530—627), Labid 'ibn Rabī'a (ok. 560—661), Amrū 'ibn Kultūm (zm. ok. 584), 'Antara 'ibn Šaddād (ok. 525—615) i 'Al-Hārit 'ibn Hilizza 'al-Jaškurī (VI w.).

Mu'allaq reprezentują typowo arabski, nieskażony wpływami zewnętrznymi, sposób myślenia. Były artystycznie dojrzałe i posiadały doskonałą technikę poetycką. Muallaka posiadała charakter szczególny: — formalnie jest to kasyda (zob.); cechuje ją rdzennie arabskie słownictwo, rytmiczny język oddający prymitywne doświadczenia emocjonalne oraz schemat kompozycyjny, którego poecie nie wolno było naruszyć. Począwszy od wstępu (an-nasīb) — smutnej zadumy nad ruinami obozowiska ukochanej i jej oplakiwania, poprzez opis (al-wasf) wielbłądzicy i drogi pełnej trudów, którą wędruje poeta, dochodzi on do zasadniczego tematu kasydy (al-casd), którym była często miłość — (al-ğazal.).

Mu'allaq charakteryzuje śpiewność i rytmiczność przy zachowaniu jednego metrum i rymu w całej kasydzie. Poeta stała się uczynić każdy wers (bajt) kasydy znaczeniowo kompletnym. Każdy wers (który dzieli się na dwa półwersy) posiada całkowitą niezależność, w której poecie nie wolno naruszyć zasady jedności wersu. Wers poetycki wyróżniał się zatem odrębną treścią, jedną myślą, a do tego w jedność spajał go jeden rym i rytm.

Poezję staroarabską *mu'allaq* można traktować jako pierwszy podstawowy dokument językowy (zapisano ją z przekazu ustnego) i jako pewną regułę twórczą dla zrozumienia formy i tematyki klasycznej *kasydy*. *Mu'allaq* są ważnym dokumentem historycznym pomagającym poznać życie Arabów, dzieje wojen plemiennych, życie beduinów na pustyni oraz wiele różnych aspektów ówczesnego życia.

Już w VI w. w literackim okresie *ġāhili* powstała grupa poetów zwana *'aṣ-ṣā'lik* od l.p. *'aṣ-ṣū'lūk* — „biedak”, „włóczęga”, „tułacz”, „rozbójnik” (czasownik *ṣa'laka* oznacza „biedować”, *'Aṣā'lik* stanowili pewne zjawisko społeczne i literackie. Istotą tego zjawiska był bunt przeciwko bogatym skąpcom. Przywódcą *'as-sa'alik* był 'Urwa 'ibn 'al-Ward, obdarzony przydomkiem 'Urwa 'aṣ-ṣā'ālik (Węzeł biedaków-rozbójników), ponieważ gromadził wokół siebie ubogich i dzielił się z nimi swoim mieniem. Do omawianej grupy poetów należeli: 'as-Sulajk 'ibn 'as-Sulāka, Ta'bbāta Ṣarran, 'Abū Hurāš, 'aš-Šanfarā, Qajs 'ibn 'al-Haddādijja, Amrū 'ibn Barrāqa i inni. Wybrali oni życie na pustyni, gdzie trudnili się rozbojem, napadając na zasobne karawany. W ten sposób występowali przeciw zasadom współżycia plemiennego. Można dodać, że byli oni potomkami mieszanych rodziców i ze względu na murzyńskie pochodzenie matki nie byli uznawani przez plemiona za członków. Obok brawury, waleczności i szybkości działania, cechowały ich dzielność, szczodrość oraz poczucie równości społecznej. Najtrafniejszy i najpełniejszy obraz życia *'as-Sa alik* znaleźć można w słynnym poemacie *Lāmijjat 'al-'Arab* 'aš-Šanfarā. Natomiast forma ich wierszy nie różni się od formy znanej w tym czasie *muallaki*.

Bibliografia: J. Bielawski, *Historia literatury arabskiej*, Ossolineum, Wrocław 1968; J. Bielawski, *Mały słownik kultury świata arabskiego*, Wiedza powszechna, Warszawa 1977; R. Blachère, *Histoire de la littérature arabe des origines à la fin du XV s.* Paris 1952; C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen Literatur*, Leipzig 1901, Leiden 1943; J. Danecki, *Siedem kasyd staroarabskich „muallaki”*, Państw. Instytut Wydawniczy, Warszawa 1981; T. Kowalski, *Próba charakterystyki twórczości arabskiej*, Rocznik Orientalistyczny (odbitka), t. IX, Lwów 1933; I. Kračkovskij, *Izobrannye*

sočinienija, Moscow 1955—1960; R. Nicholson, *A Literary History of the Arabs*, London 1907, 1923; G. Wiet, *Introduction à la littérature arabe*, Paris 1968; Ṣawqī Dajf, *Ta'riḥ 'al-'adab 'al-'arabi, 'al-'asr, 'al-ġāhili*, (*Historia literatury arabskiej — Okres ġāhili*.) Dār 'al-maā'arif, Kair 1960; Hannā 'al-Fāhūrī, *Ta'riḥ 'al-'adab 'al-'arabi* (*Historia literatury arabskiej*, Bejrut b.r.; 'Abū 'al-Faraġ 'al-'Isbahānī, *Kitāb 'al-'aġānī* (*Księga pieśni*, Matba'at 'at-taqad-dum, Egipt b.r.; Nūrī Hammudī 'al-Qajsī i inni, *Ta'riḥ 'al-'adab 'al-'arabi qabl 'al-'islam* (*Historia literatury arabskiej przed powstaniem islamu*, Dār 'al-hurrija, Bagdad 1979; Jūsuf Halīf, *Aš-šu'arā' 'as-sa'alik fi 'al-'asr 'al-ġāhili* (*Poezi biedni rozbójnicy w okresie przed powstaniem islamu*), Dār 'al-ma'ārif, Kair 1959.

Adnan Abbas

'AL-MUHAMMAS: zob. 'AL-MUWAL-LIDŪN.

'AL-MUSAMMAT: zob. 'AL-MUWAL-LIDŪN

'AL-MUWALLIDŪN: arab. „moderniści”. Ruch nowatorski w poezji epoki abbasydzkiej (750—1258), która sprzyjała rozwojowi nowej poezji, ponieważ postęp wkroczył wtedy w sferę życia politycznego, ekonomicznego, naukowego i artystycznego. Wszystko zmieniało dotychczasowy kształt i przyczyniło się do powstania poezji w nowym duchu i nowej grupy poetów zwanych *'al-muwallidūn* — modernistami. Poeci tego ruchu zwani także *'al-muġaddūn*, odeszli od staroarabskiej *kasydy* beduińskiej, wytworzyli wiele nowych form gatunkowych i uprawiali je. Tak narodził się nowy kierunek poetycki. Jako pierwszy reprezentowali go: Muṭī 'ibn 'Ijās (zm. 787), Beššar 'ibn Burd (714—784), 'Abū Nuwās (757—814), 'Abū Tammām (788—845), Muslim 'ibn 'al-Walīd (zm. 823), 'al-'Atābī (zm. 835), 'Abū 'al-'Atāhija (748—825), 'Ibn 'ar-Rūmī (836—896), 'al-Buḥturī (820—897), 'Ibn 'al-Mu'tazz (861—903) i inni.

Poezja modernistyczna do pewnego stopnia przekroczyła dawne zasady poezji arabskiej, mimo że nie naruszała struktury formalnej tej poezji w sposób radykalny.

W odróżnieniu od staroarabskiej poezji

beduińskiej tzw. *poezja modernistyczna* stanowi solidne, jednolite tematycznie utwory, odchodząc od zasady jedności wersu i różnorodności tematów w dawnej kasydzie. Jest ona bardziej uniwersalna i oparta na doświadczeniu, a jej język jest językiem osobistym, opartym wyłącznie na przeżyciach poety. Ma swoją specyficzną formę i własne treści a jej stylistyka związana jest z uczuciem i liryczną.

Poeci „moderniści” odnosili się szyderczo do sposobu myślenia poetów okresu *ǧāhiliji* (VI w.), jak również do współczesnych im twórców o tradycyjnym sposobie myślenia. Wzywali do asymilacji, do włączenia się w nurt nowego życia. 'Abū Nuwās powiada:

Zboczył biedak z drogi do ruin rozpamiętywać,
a ja zboczyłem, pytając o winiarnię w mieście.

„Moderniści” próbowali stworzyć nowe, nieznanne wcześniej metra niezależne od miar rzadko wówczas używanych lub panujących. Dotyczy to zwłaszcza twórczości 'Abū 'al-'Atāhiji, 'Abū Tammāna, Baššara 'ibn Burda, i 'Abū Nuwāsa. Dążyli do układania wierszy według rytmów muzycznych przekazanych przez cywilizację. Wytworzyli nowe gatunki poetyckie takie jak poezja bachiczna, miłosna, łowiecka i inne, a każdy ich wiersz zawierał tylko jeden temat. Pojawiły się nowe treści wynikające z ducha nowej epoki. Zainteresowano się tematyką miejską, zamiast dotychczasowej beduińskiej; zaczęto też stosować charakterystyczny dla kultury miast język z różnymi obcymi wpływami. Pojawiły się nowe obrazy poetyckie, a niekiedy zbliżenie języka poezji do języka codziennego.

Nowy kierunek w poezji abbaszdzkiej spotkał się z ostrą krytyką konserwatywnych filologów, ale zyskał poparcie części wybitnych filologów o nowych poglądach.

Kierunek „modernistyczny” kształtował się i rozwijał dalej w pierwszym okresie panowania Abbaszów. W drugim zaś okresie kontynuowana była dalsza odnowa poetycka w formie i treści. Jej twórcami byli tacy poeci jak 'al-Mutanabbī (915–965), 'aš-Šarīf 'ar-Radī (970–1016) i 'Abū 'al-'Alā 'al-Ma'arrī (973–1057).

W pierwszym okresie Abbaszów (VIII–X w.) w czasie powstawania i kształtowania się ruchu „modernistów” arabskich powstało wiele nowych form poetyckich. Inne starsze, zostały użyte do wyrażenia nowych

treści. Każda z nich ma ściśle określoną budowę metryczną i układ wersyfikacyjny i może stanowić, nawet jeśli jest bardzo krótka, osobny krótki utwór. Należy pamiętać, że każdy wers arabski, czyli jedna linia wiersza, w naturalny sposób dzieli się na półwersy i że od najdawniejszych czasów przyjął się zwyczaj rymowania wewnętrznych półwersów podobnie jak tych, które kończą wers.

Oto lista i opis tych form gatunkowych:

'**As-Silsila**: arab. „łańcuch”. Składa się z następujących części metrycznych powtórzonych dwa razy:

fa'lun fa'ilātun mutaf'ilun fa'ilātun × 2

'**Ar-Rubā'i**: od perskiego *rubai* (zob. *The Rubaiyat*), co oznacza „dwoistość”, „dualizm”. Perska forma używana również przez Arabów w okresie Abbaszów. Składa się z czterech półwersów o jednakowym rymie *aaaa*. Najbardziej rozpowszechniony układ metryczny '*ar-rubā'i* zwanego też *dubajt* to:

fa'lun mutaf'ilun fa'ūlun fa'lun × 2

'**Al-Musammāt**: arab. „dopełnienie”. Forma, w której poeta stosuje układ rymów *aabbbba*, pierwszy i drugi półwers pierwszego wersu posiadają jednakowy rym. Cztery kolejne półwersy mają jednakowy rym, różniący się jednak od rymu dwóch pierwszych półwersów. Ostatni, siódmy półwers powtarza rym pierwszego. Formą tą posługiwali się poeci z okresu *ǧāhilija* (VI w.), „moderniści” (VIII–X w.), jak również niektórzy poeci neoklasycyści w okresie arabskiego odrodzenia (XIX–XX w.).

'**Al-Muzdawāǧ**: arab. „naprzemienny” — układ wiersza, w którym każde dwa półwersy posiadają jednakowe rymy *aabb ccdd* itd. Pisano w tej formie opowiadania, przysłowia, utwory dydaktyczne itp. Pisana tym wierszem słynna *kasyda* 'Abū 'al-'Atāhiji zawiera 4000 wersów. Formy tej używali często „moderniści”, a zwłaszcza 'Abū 'al-'Atāhija (748–825), 'Abū Nuwās (757–814), Baššar 'ibn Burd (714–784) i 'Ibn 'al-Mu'tazz (861–908).

'**Al-Muḥammad**: arab. „fragment o pięciu półwersach”. Układ rymów tej formy jest następujący: pierwszy fragment składa się z pięciu

półwersów rymowanych *aaaab*. Następny fragment składa się również z pięciu półwersów, z których cztery posiadają jednakowy rym *c*, piąty zaś ma rym zgodny z rymem ostatniego półwersu pierwszego fragmentu, czyli *b*. Oba fragmenty rymują się *aaaab ccccb*. Wśród „modernistów” zasłynął z tej formy Baššār 'ibn Burd, a w czasach późniejszych niektórzy poeci neoklasyści z przełomu XIX i XX w.

'**At-Tasmiṭ**: po arab. „dopelnienie”. Forma ta powstawała, gdy poeta dzielił wers lub kilka wersów na części metryczne o jednakowym rymie, odmiennym jednak od głównego rymu *kasydy*. Tradycyjnie *kasyda* (zob.) ma jeden rym, podyktowany przez koniec pierwszego jej wersu.

Trzy podane niżej formy należą do artystycznej igraszki poetów, która była wyrazem sztuki poetyckiego i pewnego rodzaju rywalizacji:

'**Al-'Iḡāza**: po arab. „uzupełnienie”. Utwór ten powstawał w ten sposób, że jeden poeta wygłaszał jeden wers lub pół wersu, drugi zaś uzupełniał go, dodając wers lub pół wersu o tym samym rymie, rytmie i podobnym sensie.

'**At-Tašfir**: po arabsku „podział”. Powstawał on gdy poeta zapożyczał półwers od innego twórcy, uzupełniając go drugim półwersem ułożonym przez siebie.

'**At-Taḥmīs**: tworzył go poeta, zapożyczając z wiersza innego poety dwa półwersy i uzupełniając je trzema półwersami — dwoma o tym samym rymie, trzecim zaś o innym rymie, według wzoru *aa — aab*.

Bibliografia: J. Bielawski, *Historia literatury arabskiej*, Ossolineum, Wrocław 1968; *Maly Słownik Kultury Świata Arabskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1977; R. Blachère, *Histoire de la littérature arabe des origines à la fin du XV s.*, Paris 1952; C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen Literatur*, Leipzig 1901 (Leiden 1943); K. Chaitanya, *A History of Arabic Literature*, Monchar (New Delhi) 1983; J. Danecki, *Literatura i kultura w imperium kalifów*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1982; H. Gibb, *Arabic Literature — An Introduction*, Oxford University Press, London 1974; I. Kračkovskij, *Izobraznyje sočinenia*, Moscow 1955—1960; R. Nicholson, *A Literary History of the Arabs*,

London 1907, 1923; G. Wiet, *Introduction à la littérature arabe*, Paris 1968; 'Alī 'Aḥmad Sa'īd (Adonis), *Zaman 'aš-šī'r* (Czas poezji), Dār 'al-'awda, Bejrut 1978; Jusuf Ḥusajn Bakkār, *'Ittiḡāhāt 'al-ḡazal fi 'al-qarn 'at-tānī 'al-ḥiḡrī* (Kierunki poezji miłosnej w II wieku hidżry), Dār 'al-ma ārif, Kair 1971; Šawqī Dajf, *Ta'rīḥ 'al-'adab 'al-'arabī*, 'al-šr 'al-'abbāsī 'al-'awwal (Historia literatury arabskiej. Pierwszy okres panowania Abbasydów), Dār 'al-ma ārif, Kair 1978; Ḥannā 'al-Fāḥūrī, *Tarih 'al-'adab 'alarabi* (Historia literatury arabskiej), Bejrut b.r.; 'Abu 'al-Faraḡ 'al-'Išbahānī, *Kitāb 'al-'aḡānī* (Księga pieśni), Maṭba at 'at-taqaddum, Egips b.r.; 'Aḥmad 'al-Hāsimi, *Mīzān 'aḡ-ḡaḡab fī sinā at šī'r 'al-'Arab* (Doskonale wyważenie struktury prozodycznej w sztuce poetyckiej Arabów) Dar 'al-'iman, Damaszek — Bejrut b. r.

Adnan Abbas

'**AL-MUWAŠŠAH** albo '**AL-MUWAŠ-ŠAAḤA**: (ta druga forma jest częściej używana przez Arabów) pochodzi od arabskiego wyrazu *wišāḥ* oznaczającego szarfę lub przepaskę wysadzaną dwoma rzędami różnokolorowych brylantów. Poeta używający tej formy poetyckiej nazywa się *waššāḥ* (l.mn. *waššāḥūn*). '*Al-muwaššaha* jest arabską pieśnią stroficzną, która powstała w Andaluzji w Hiszpanii pod koniec IX w. Specyficzne środki budowy '*al-muwaššahy*, w tym jej prozodia i treść, różnią ją od arabskiego wiersza klasycznego. '*Al-muwaššaha* zbudowana jest z dwóch melodycznych głosów wewnętrznych, następujących po sobie w półwersach, ale schemat łączenia tych głosów jest ścisły i niezmiernie istotny. Wiąże się to z muzyką andaluzyjską, której utwory składały się zwykle ze wstępu prowadzącego do różnego rodzaju części właściwej i z zakończenia. Taka właśnie forma muzyczna wywarła wpływ na strukturę poezji stroficzej.

'*Al-muwaššaha* składa się średnio od 5 do 7 strof, niekiedy do 10. Każda strofa składa się z dwóch części. Pierwsza część nazywa się *qufl* lub *lāzima*. *Qufl* rozpoczynający '*al-muwaššahę* określa się terminem maṭla lub *maḡhab* (początek); *qufl* kończący nazywa *ḡarḡa* — zakończenie, wyjście. Każdy *qufl* składa się z odgałęzienia *ḡuṣ* (l.mn. *aḡṣān*). Wszystkie *aḡṣān* są jednakowe pod względem rymu wewnętrznego i zewnętrznego oraz rytmu. Druga część nosi

nazwę *bajt* lub *dawr* (l.mn. 'abjāt i 'adwār). 'Abjāt są jednakowe pod względem rytmu, lecz mogą mieć różne rymy. 'Abjāt dzielą się na trzy lub więcej półwersów zwanych *ǧuz'* lub *simt'* (l.mn. 'aǧzā' i 'asmāt). Niektórzy nazywają je również 'aǧsān — odgałęzieniami.

'Al-muwaššaha posiadająca maṭl'i *harǧe* nazywa się *kāmil* — pełna. Jest to najczęściej spotykany typ tego wiersza. W przypadku braku maṭl' 'al-muwaššaha nazywa się 'aqra' — niepełna.

Oto niektóre znane układy rymów 'al-muwaššahy:

- 1) ab ccc ab; ddd ab eee ab; fff ab ggg ab; hhh ab iii ab; ...
- 2) abab cdcdcd; abab efefef; abab ghghgh; abab...
- 3) abc abc abc def; ghi ghi ghi def; jkl jkl jkl def; ...
- 4) aa bbb aa; ccc aa; ddd aa; eee aa ...

'Al-muwaššaha oparta jest na prozodii arabskiej, lecz już od samego początku nie przestrzegano ściśle zasad tej prozodii. Przyczyna tego, jak i przyczyna powstania tego typu poezji lirycznej tkwi we współistnieniu i współdziałaniu na siebie dwóch kultur — arabskiej i hiszpańskiej. O ile w IX i X w. 'al-muwaššaha była tworzona w literackim języku arabskim z *harǧa* (zakończeniem) w potocznym języku romańskim, o tyle potoczny język romański był później używany tylko w 'az-zaǧalu — dialektalnej formie śpiewanej. Z czasem 'al-muwaššaha stała się utworem pisany zarówno w Andaluzji, jak i na Wschodzie, wyłącznie w arabskim języku literackim (bez *harǧy*).

Wszyscy badacze są zgodni, że prekursorem 'al-muwaššahy był Muqaddam 'ibn Mu'āfir 'al-Qubbarī (koniec IX w.). Po nim pojawili się inni poeci: 'Ibn 'Abd Rabba (zm. 940), 'Ibn Hārūn 'ar-Ramādī (zm. 1013), 'Ibn Mā'as-Samā (zm. 1030) i inni. Mieli oni znacznie większą swobodę w wyborze środków prozodycznych niż poeci tworzący klasyczną poezję arabską. Przeważnie trzymali się jednego metrum, ale stosowali też różne stopy z różnych metrów, bądź uciekali się do 'al-buhūr 'al-muhmala — rzadko używanych miar wiersza.

W pierwszym etapie jej rozwoju treścią 'al-muwaššahy był popularny, ludowy temat miłosny. Z czasem poetyckie rozważania na tematy miłosne przybrały charakter bardziej filozoficzny i etyczny. Pojawiły się również

i inne treści.

Wpływ stroficznej poezji arabskiej na europejską poezję prowansalską doprowadził do pojawienia się wielu podobieństw pomiędzy obu poezjami. Warto też wspomnieć, że 'al-muwaššaha — w nowej postaci — jest wciąż znana i śpiewana w krajach arabskich, zwłaszcza na terenie Maghrebu tj. w krajach północnozachodniej Afryki.

Bibliografia J. Bielawski, *Historia literatury arabskiej*, Ossolineum, Wrocław 1968; *Mały Słownik Świata Arabskiego*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1977; R. Blachère, *Histoire de la littérature arabe des origines à la fin du XV s.*, Paris 1952; C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen Literatur*, Leipzig 1901 (Leiden 1943); K. Chaitanva, *A History of Arabic Literature*, Monchar (New Delhi) 1983; A. Gibb, *Arabic Literature — An Introduction*, Oxford University Press, London 1974; I. Kračkovskij, *Izobraznyje socinienija*, Moscow 1955 — 1960; R. Nicholson, *A Literary History of the Arabs*, London 1907, 1923; A. R. Nykl, *Hispano-Arabic Poetry*, Baltimore 1946; A. Del Rio* *Historia de la literatura española* (przekł. pol. *Historia literatury hiszpańskiej*) przeł. Kaz. Piekarec, PWN, Warszawa 1970; G. Wiet, *Introduction à la littérature arabe*, Paris 1968; *Journal of Arabic Literature*, E. J. Brill, Leiden 1974, t. V; *Literatura na świecie*, Warszawa, Nr VI/74 — czerwiec; 'Ihsān 'Abbās, *Ta'riḥ 'al-'adab 'al-'andalusī* (*Historia literatury andaluzyjskiej*) Dār 'ataqāfa, Bagdad 1975; Hannā 'al-Fāhūrī, *Ta'riḥ 'al-'adab 'al-'arabī* (*Historia literatury arabskiej*), Bejrut b.r.; Muḥammad Gunajmī Hilāl, *'Al-'adab 'al-muqāran* (*Literatura porównawcza*), Dar naḥdat Miṣr, Kair 1977; Aḥmad 'at-Tāhir Makkī, *Dirāsāt 'andalusija fī 'al-'adab wa-t-ta'riḥ wa-l-falsafa* (*Studia analityczne nad literaturą, historią i filozofią*) Dār 'al-ma'ārif, Kair 1980; Suhajr 'al-Qalmawi i inni, *'Aṭar 'al-'Arab wa-l-'islām fī an-naḥda 'al-'urupijja* (*Wpływ Arabów i islamu na renesans europejski*), 'Al-maṭba'at-taqāfijja, Egipt 1970.

Adnan Abbas

'AL-MUZDAWAĞ: zob. 'AL-MUWAL-LIDÜN

'AL-MUWAŠŠAH 'AL-ĠĀDĪD: arab. „nowy 'al-muwaššah” (zob.)

Struktura nowego *'al-muwaššah* opiera się na dawnej strukturze *'al-muwaššahy* powstałej w Andaluzji pod koniec IX w. Poeci międzywojenni nurtu romantycznego korzystaliby w dużym stopniu ze swobody, jaką daje pierwotna struktura *'al-muwaššahy*. W zasadzie nie przestrzegali dawnych struktur harmoniczych, regularności *quflów* i *bajtów* (refrenów i ich kolejności), wprowadzali natomiast różne zmiany w układzie stóp, rymów i melodyki wewnętrznej *'al-muwaššahy*, udoskonalając w konsekwencji jej formę artystyczną, wzbogacając jej treści o głęboką refleksję, miłość do przyrody, wartości humanistyczne itp. Wszystkie te zmiany stały się wyróżnikiem tego nowego gatunku. Oto niektóre układy rymów *'al-muwaššah 'al-ġādīd*: 1) *aa bbc dd eec ff ggc*; 2) *aa bbb ccc ddd aa 3) ab ccc aa ddd ab eee ab*; itd.

Głównymi twórcami tego gatunku poetyckiego byli reprezentanci Związku Literackiego ('Ar-Rābita 'al-qalamijja 1921–1931) pochodzący ze szkoły syryjsko-amerykańskiej (Madrasat 'al-mahğar): 'Ijja 'Abū Mādī (1900–1957), Ğubrān (1883–1931), Mīhā'il Nu ajma (1889–) i inni. Formy tej używali również poeci międzywojenni z egipskich ugrupowań poetyckich „Dywan” i „Apollo”.

Bibliografia: J. Bielawski, K. Skarżyńska-Bocheńska, J. Jasińska, *Nowa i współczesna literatura arabska 19 i 20 w.* (Literatura arabskiego Wschodu), Państw. Wyd. Naukowe, Warszawa 1978; Salma Khadra Jayyusi, *Trends and Movements in Modern Arabic Poetry*, E. J. Brill, Leiden 1977; 'Isā 'an-Nā'ūrī, *'Adab 'al-mahğar*, (*Literatura na emigracji*), Dār 'al-ma'arii, Kair 1977.

Adnan Abbas

'AN-NAQĀ'ID: (arab. l.p. *'an-nagīda* – „polemika”) określenie w l. mn. poezji polemicznej z epoki Omajjadów (661–750), która rozpowszechniła się w wyniku pojawienia się różnych ugrupowań i sekt religijnych, a także podziału na stronnictwo Omajjadów i stronnictwo Alawidów. Ulubionym miejscem poetyckich polemik stał się bazar *sūq 'Ukāz* w Kufie.

Twórcami poezji polemicznej byli 'al-'Ahtal (640–710) i Ğarīr (653–733), którzy opowiadali się za Omajjadami, oraz 'al-Farzađ (641–732) reprezentujący stronę Alawidów. Sprawy polityczne nie były jedynym punktem zainteresowania tych poetów, choć w tym czasie rozwijała się także poezja polityczna. Z równym upodobaniem poddawali krytyce siebie nawzajem. 'Al-'Ahtal był znany z ostrego języka. Ğarīr wstawił się satyrą przeciwko 'al-'Ahtalowi i 'al-Farzađowi, natomiast w twórczości 'al-Farzađa zasłynęła przede wszystkim prowadzona aż do śmierci ostra polemika z Ğarīrem. Zarówno *'an-naqa'id* – polemiki, jak i poeci polityczni stosowali klasyczne arabskie systemy wersyfikacyjne.

Bibliografia: R. Blachère, *Histoire de la littérature arabe des origines à la fin du XV s.*, Paris 1952; C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen literatur*, Leipzig 1901; I. Kračkowski, *Izbrannyye sočinienia*, Moscow 1955–1960; R. Nicholson, *A Literary History of the Arabs*, London 1907, 1928; Hannā 'al Fāhūrī, *Ta'riḥ 'al-'adad 'al-'arabī* (*Historia literatury arabskiej*), Bejrut b.r. 'Abū 'al-Farağ 'al-'Išbahānī, *Kitāb 'al-'ağānī* (*Księga pieśni*), Maṭba'at 'at-taqaddum, Egipc b.r.

Adnan Abbas

'AL-QŪMĀ: zob. ARABSKA POEZJA LUDOWA

'AR-RUBĀ'Ī: zob. 'AL-MUWALLIDŪN

ARABSKA POEZJA LUDOWA: rozwinęła się w oryginalnych swoistych formach w okresie Abbasydów (750–1258), kiedy działali tzw. „moderniści” – *'al-muwallidūn* (zob.). Oto niektóre z jej oryginalnych form:

Jā Mawālīja: dosł. po arabsku „O, sprzymierzeńcy!” określenie ludowej formy poezji elegijnej opartej na czterech półwersach o jednakowym rytmie i rytmie wewnętrznym i zewnętrznym *aa – aa*. *Jā mawālīja* powstała w Bagdadzie w 803 r. kiedy kalif Hārūn 'ar-Rašīd zakazał objawiać współczucie dla prześladowanej przez niego możnej rodziny Barmakidów. Wówczas ich zwolennicy znaleźli ujście dla swoich uczuć w układaniu i śpiewaniu

waniu smutnych wierszy.

Kān Kān: (po arab. „zdarzyło się kiedyś”); wiersz narracyjny o następującym układzie: każdy pierwszy półwers wersu dłuższy od drugiego. Mieszkańcy Bagdadu pisali tym wierszem opowiadania i bajki. Najstynniejszym twórcą tej formy był 'Ibn 'al-Ġawzī (1186–1257).

'Al-Qūmā: nazwa ta pochodzi od pierwszego słowa pieśni śpiewanej przez muzułmanów w czasie Ramadanu, całomiesięcznego postu, podczas którego wolno jeść tylko po zachodzie słońca i przed jego wschodem. Pieśń ta zaczyna się od słów: „Wstańcie, posilmy się przed świtem, wstańcie!” („Qūmā nassahhar qūmā!) i stała się wzorem układu, który składał się z czterech *quflów* (półwersów), z których trzy pierwsze były jednakowe pod względem rymu i rytmu, czwarty natomiast pozostawał bez rymu i był dłuższy pod względem rytmu. Rytm ostatniego *quflu* ma postać: *mutaf'īlun fa'lān ---, --*. Pierwszym piętą używającym tej formy był 'Abū Nuqt i jego syn za czasów kalifa 'an-Našira (1180–1225).

Bibliografia: C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen literatur*, Leipzig 1901 (Leiden 1943).

Adnan Abbas

'AŞ-Ş'ALĪK: zob. 'AL-MU'ALLAQĀT

'AS-SILSILA: zob. 'AL-MUWALLIDŪN

'AŞ-ŞI'R 'AL-'UDRĪ: po arabsku „poezja udrijska”. Była to poezja opiewająca miłość idealną, duchową – *udri* w epoce Omajjadów (661–750), w przeciwieństwie do miejskiej liryki miłosnej *hiğāz*, opiewającą miłość zmysłową, cielesną, której przedstawicielem był Umar 'ibn 'Abī Rabi'a (zm. 712). *Poezja udrijska* była liryką beduińską, nazwa jej pochodzi od plemienia Udra. Większość bowiem poetów tworzących ją wywodziło się właśnie z niego.

Miłość udrijska w czasach Omajjadów sprowadzała się do uczuć platonicznych, mieszała się w niej prawda z mitem, rzeczywistość z iluzją. Była to smutna miłość romantyczna, której początkiem była nadzieja, a kresem rozpacz. Poeta żył dla swojej ukochanej i prze-

ważnie nosił jej imię w swym przydomku. W poezji tej znalazły wyraz oddanie i wierność, pragnienie i miłość, rozterka i rozpacz. Spośród twórców tego rodzaju poezji można wymienić 'al-Muraqqaşa, znanego ze swej miłości do ukochanej imieniem 'Asmā', 'Ibn-Durajha, Ġamila 'Ibn Ma'mara – noszącego przydomek do imienia Butajny oraz Qajsa 'ibn 'a-Mulawwaha 'al-'Āmiriego – znanego pod imieniem Lajlā, Urwa-'Afrā i in.

Niektórzy arabscy krytycy uważają, iż ten rodzaj poezji nie był na arabskiej pustyni wyjątkowym zjawiskiem w okresie Omajjadów, lecz znany był tak dawno, jak sama poezja, a to dzięki grupie poetów-kochanków *'al-mutajjamūn* żyjących w okresie *ġahiliji* (VI w.)

Bibliografia: J. Bielawski, *Historia literatury arabskiej*, Ossolineum, Wrocław 1968; R. Blachère, *Histoire de la littérature arabe des origines à la fin du XV s.*, Paris 1952; C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen literatur*, Leipzig 1901, (Leiden 1943); I. Kračkovskij, *Izbrannyje sočinenia*. Moscow 1955–1950; Hannā 'al-Fāhūri, *Ta'riḥ 'al-'adab 'al-'arabī* (*Historia literatury arabskiej*), Bejrut b.r.; Jūsuf Ḥalīf, *'Al-hubb 'al-mitālī 'ind 'al-'Arab* (*Idealna miłość u Arabów*) Dār 'al-ma'arif, Kair 1961; 'Abū 'al-Farağ 'al-'Işbahānī, *Kitāb 'al-'ağānī* (*Księga pieśni*), Maḥba't 'at-taqaddum, Egipt b.r.

Adnan Abbas

'AT-TAHMĪS: zob. 'AL-MUWALLIDŪN

'AT-TASMĪT: zob. 'AL-MUWALLIDŪN

'AT-TAŞTĪR: zob. 'AL-MUWALLIDŪN

JĀ MAWĀLIJĀ: zob. ARABSKA POEZJA LUDOWA

KĀN KĀN: zob. ARABSKA POEZJA LUDOWA

MU'ALLAQ: zob. 'AL-MU'ALLAQĀT

MUALLAKA: zob. 'AL-MU'ALLQĀT

'AZ-ZAĠAL: (z arabskiego „śpiew” lub „głos”) gwarowa stroficzna forma poetycka, która powstała w X w. w Andaluzji jako odgałęzienie *'al-muwaşşahy* (zob.). Głównym tematem

'az-zağal jest miłość, chociaż twórcy tego gatunku nie stronili również od tematów mistycznych. 'Az-zağal wykazuje wiele podobieństwa do 'al-muwaššahy: obie pieśni śpiewano, obie cechuje różnorodność rytmu i rymu, obie posiadają harğa (zakończenie), choć harğa w 'az-zağalu miała na początku wartość drugorzędną. Strofy tego gatunku nie są ograniczone ilościowo. Wersy 'az-zağalu składają się z pięciu ğušnów (odgałęzień-półwersów) ułożonych według następującego schematu rymów: aa bbb; aa ccc; aa ddd; itd. Wersy mogą również zawierać sześć ğušnów: abc ddd; abc eee; abc fff; itd., bądź też siedem: abca ddd; abca eee; abca fff; lub osiem i więcej.

Liczba metrów 'az-zağalu jest tak duża, że panowała opinia, iż autor, który używa tylko tysiąca schematów rytmicznych, nie może być uważany za twórcę 'az-zağalu — zağğal. Wiersze 'az-zağalu pisano według znanej prozodii, bądź też odchodzono od niej. Istnieje również trzeci typ 'az-zağalu wytworzony przez grupę, która używała swej własnej prozodii.

Prekursorem 'az-zağalu był Jahlif 'ibn Rašid, po nim zaś 'Ibn Gazla (X w.). Jednakże utwory z X w. nie wystarczają do szczegółowego poznania jego struktury, gdyż dopiero w XII w. kiedy rozpowszechniła się ta forma poezji, znany twórca 'Ibn Quzmān wypracował jej pełny kształt. Z Andaluzji 'az-zağal ddotarł do Syrii, Iraku i Egiptu. Forma ta jest nadal znana i pisana, chociaż w różnych układach rymowo-rytmicznych.

Bibliografia: jak do 'al-muwaššaha oraz: Ridā Muħsin Ĥammūd'al-Qurajši, 'Al-funun'aš-ši'rija ğajr 'al-mu 'arraba 'az-zağal fi'al-Mašriq (Dialektalne formy poetyckie 'az-zağal na Wschodzie), Dār'al-hurrija, Bagdad 1977.

Adnan Abbas

KASYDA MICKIEWICZOWSKA: trzy utwory poetyckie Adama Mickiewicza (1798—1855) zostały nazwane przez poetę *kasydami*: *Szanfary*, *kasyda z arabskiego*, *Almotenabii* (z arabskiego według tłumaczenia Lagranża) — poemat, który Mickiewicz w *Objaśnieniach* nazywa *kasydą* — i *Farys*, *kasyda na cześć emira Taż-il-Fechrat ułożona, Janowi Kozłów [Iwanowi Kozłowski] na pamiątkę przypisana*. Pierwsze dwa utwory są

przekładami z przekładów orientalistów francuskich, trzeci — utworem oryginalnym.

Pod tytułem *Szanfary* kryje się sławny poemat *Lamijat al'Arab* (*Arabski poemat rymujący na l*), skomponowany przez Szanfara, jednego z najwybitniejszych poetów okresu przedislamskiego z końca VI w. Mickiewicz znalazł jego przekład w *Chrestomathie arabe* (1806) Silvestre'a de Sacy i od niego przejął błędną formę imienia poety. Później, jak pisał w *Objaśnieniach*, otrzymał od polskiego orientalisty Sękowskiego „tłumaczenie polskie dosłowne” z przypisami i według niego starał się tekst „o ile możliwości poprawić”.

Jak pisze poeta, Szanfara, obrażony przez wojowników plemienia Salaman, nie otrzymał od własnego plemienia Asd pomocy w zemście, postanowił więc samotnie zabić stu wrogów. Zabił ich dziewięćdziesięciu dziesięciu i zginął w zasadzce Salamanów. Ale gdy głowa jego walała się na ich koczowisku, jeden z farysów zranił się w nogę, potrąciwszy o czaszkę i swą śmiercią dopełnił ślubowanej przez Szanfara liczby stu.

Kasyda Szanfary jest jakby wypowiedzią poety przed rozstaniem się z własnym szczepem, wyraża gwałtowne i ponure uczucia goryczy i dumy i przeciwstawia pustynię, dzikie zwierzęta a nawet wrogów, tchórzliwości i obojętności swoich współplemieńców.

Tytuł *Almotenabii* pochodzi od imienia wielkiego arabskiego poety z X w., zwanego poprawnie Al-Mutanabbi, mistrza w układaniu *kasyd*. Mickiewicz znalazł tę *kasydę* w *Anthologie arabe* (1828) w tłumaczeniu Grangeret'a a de Lagrange'a. Poemat przedstawia uczucia i refleksje poety, który nigdzie nie czuł się szczęśliwy i który, jak wierzył jego polski tłumacz, „wygnany ze swej ojczyzny, udał się do Egiptu, do przyjaciela swego sułtana Abu-Szodża-Fastik, którego gdy już przy życiu nie znalazł, opuścił Egipt i w podróży tę *kasydą* ułożył”.

Granice trzech tematycznych części *arabskiej kasydy* — *nasib* czyli lirycznego wstępu, *kasd* czyli pochwały lub nagany i zakończenia w postaci maksymy filozoficznej lub moralnej, zostały w obu utworach prawie zatarte. Powtórzenie tego samego rymu w całym utworze znikło. Przekładając obie *kasydy*, Mickiewicz zastosował trzynastozgłoskowy dwuwiersz o 5 lub 6 akcentach. W *Szanfarym* grupował dwuwiersze w dłuższe ustępy treściowe,

w *Almotenabbim* zachował niezależność treściową i składniową każdego dystychu, pozwalając sobie w czterech miejscach na odejście od niego na rzecz czterowierszowej zwrotki *abba* i *abab*.

Farys zupełnie odstępuje od trzynastozgłoskowca rymowanego *aa*. Mamy tu różnej długości wiersze liczące od 8 do 13 zgłosek i 3, 4, 5 lub 6 akcentów. Miara wiersza przypomina swobodę ody i zależy od rytmu i szybkości ruchu — biegu konia beduina przez pustynię, ścigającego się z obłokami, sępami i wichrami. Ten poemat, pełen energii i pędu raczej niż refleksji, jest o tyle liryczny, że zdaje się wyrażać przeżycia na pustyni zarabizowanego podróżnika Wacława Rzewuskiego, który nazwał się emirem Tadž-ul-Fechrem, co znaczy „Wieniec Sławy”, a którego imię wymienia pod tytuł poematu.

Fakt, że Mickiewicz *Farysa* nazwał *kasydą*, świadczy o tym, że jego wiedza o podstawowych wyróżnikach gatunkowych *arabskiej kasydy* była bardzo szczupła. Szczególnie rażąca jest użycie przez poetę w przypisach do *Szanafergo* określenia „powieść” w stosunku do *kasydy*, które stosuje on także, pisząc o *balladzie Ucieczka*. Należy sądzić, że Mickiewicz zwiódł podobieństwo treści obu tłumaczonych *kasyd* do monologu dramatycznego (zob.), w którym liryczny podmiot występuje w określonej sytuacji życiowej, wywierającej wrażenie, że coś się stało i coś się dzieje, a więc sugerującej akcję.

Biorąc wszystkie te fakty pod uwagę, możemy wymienić wyróżniki gatunkowe *kasydy Mickiewiczowskiej*: jest ona średniej długości poematem lirycznym o dość dowolnym typie wiersza, którego treść wyraża samotność i dramatyczne uczucia arabskiego *farysa* — rycerza i poety, podczas jazdy konno lub na wielbłądzie przez pustynię w przełomowej chwili jego życia.

Bibliografia: J. Bielawski, *Kasyda*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” t. IX z. 1 (16); J. A. Święcicki, *Historia Literatury powszechnej*, t. III *Literatura Arabska*, Warszawa 1901; A. Mickiewicz, *Dzieła poetyckie t. I. Wiersze* (odbitka z Wydania Narodowego Dzieł Adama Mickiewicza), Czytelnik 1953.

Witold Ostrowski

THE RUBÁIYÁT: (od perskiego *rubai*, w l.mn. *rubajjat* lub *rubáiyát*) — „czterowier-

sze”. W literaturze angielskiej *the rubáiyát* jest tytułem utworu, jak i określeniem angielskiej odmiany gatunkowej poezji perskiej i arabskiej, przeszczepionej do Anglii drogą tłumaczenia zbioru utworów poetyckich Omara Khayyama lub Chajjama przez Edwarda Fitzgeralda.

Średniowieczny perski *rubai* składa się z czterech tzw. półwersów rymowanych *aaaa* i stanowi liryczną refleksję zbliżoną do europejskiego epigramatu. Odpowiada europejskiej zwrotce czterowierszowej.

Omar Chajjam, astronom, matematyk i poeta z XI w., urodził się w Niszapur w Chorasanie z ojca, który wyrabiał namioty. Umarł w 1123 r. jako profesor uczelni, której opiekunem był władca Malik Szach, jego kolega z czasów studiów.

Jego czterowiersze wyrażały treści sceptyczne i hedonistyczne, niezgodne z nauką Islamu. Tym tłumaczy się gorliwe niszczenie jego *rubajjat* po śmierci, choć zachowały się także inne jego *rubajjat*, prawdopodobnie późniejsze, pełne głębokim tendencji mistycznych. Zbiór tych, które przetrwały, wpadł około 1859 r. w ręce angielskiego poety-tłumacza Edwarda Fitzgeralda, który przedtłumaczył je na język angielski. Przekład został dokonany zwrotką zbliżoną do perskiej, wierszem w zasadzie jambicznym o pięciu akcentach, rymowanym *aaxa*, a więc z trzecim wersem nierymującym się. Oto przykład *rubai* Fitzgeralda oznaczonego liczbą 12:

A Book of Verse underneath the Bough,
A Jug of Wine, A Loaf of Bread — and Thou
Beside me singing in the Wilderness —
Oh, Wilderness were Paradise enow!
(Księga Wierszy pod wielkim konarem,
Bochen chleba, w dzbanie wino stare,
Ty że śpiewem przy mnie w dzikiej głuszy —
Za Raj w głuszy starczą swoim darem.)

tłum. W.O.

Drugą zmianą wprowadzoną przez angielskiego tłumacza było ułożenie *rubajjat* w sekwencję zawierającą jeden bieg myśli, nie zaś według alfabetycznego porządku rymów, jak to się praktykuje w poezji wschodniej. W ten sposób przesłanie refleksyjno-światopoglądowe utworów stało się bardziej zwarte, a z niezależnych utworów powstał jeden, analogiczny do sekwencji sonetów.

Według B. H. Allena w *The Rubáiyát* Fitzgeralda 49 *rubajjat* to 49 oryginalnych utworów Omara Chajjmana; 44 powstały

z kilku kondensacji oryginałów każdy; 2 powstały z jednego tylko tekstu; 4 zostały przełożone z innych poetów perskich, 2 zostały utrzymane w duchu i stylu Chajjama, ale nie są tłumaczeniami, a 3 nie mają odpowiedników w perskiej poezji, a więc są własnymi utworami Fitzgeralda. Liczby te wskazują na to, że angielski tłumacz nie tylko wytworzył odmianę *rubai*, lecz także zaczął ją stosować jako formę własnej twórczości.

Nie był odosobniony, ponieważ również Algernon Swinburne naśladował formę Fitzgeralda w poemacie *Laus Veneris*, łącząc jednak rymem trzeci wiersz jednego *rubai* z trzecim wierszem następnego czterowiersza. Eksperymentował również z tą formą w elegii na śmierć Gautiera.

Pierwsze wydanie *The Rubáiyát of Omar Khayyam* z 1859 r. liczyło 75 czterowierszy i przeszło bez echa, dopóki nie zwrócił na nie uwagi Dante Gabriel Rossetti, malarz i poeta, przywódca Bractwa Prerafaelitów. Wydania

z 1868 (110 czterowierszy), z 1872 i 1879 (po 101 czterowierszy) wywarły ogromne wrażenie na sceptycznych i agnostycznych młodych poetach uciekających od rozpaczki na temat sensu życia do wytwornego, estetyzującego hedonizmu. Czytali je James Thomson, Oscar Wilde, Algernon Swinburne, Ernest Dowson. *The Rubáiyát* stały się poetycką biblią angielskich dekadentów XIX wieku.

Bibliografia: C. J. Weber (red.), *Fitzgerald's Rubáiyat: Centennial Edition*, Waterville, Maine 1959; B. H. Allen, *Edward Fitzgerald's Rubaiyat of Omar Khayyam with their Original Persian Sources*, 1898; A. C. Baugh, *A Literary History of England. IV. The Nineteenth Century and After*, Routledge and Kegan Paul, London 1967; P. Harvey, *The Oxford Companion To English Literature*, Oxford 1958; J. A. Świącicki, *Historia literatury powszechnej: Literatura perska*, t. I–II, Warszawa 1902.

Witold Ostrowski